

เหนื่อยแต่พอใจ

จงกลณี เกิดพิบูลย์

บทคัดย่อ

การเข้าสู่ตลาดแรงงานของผู้หญิงโดยเฉพาะอย่างยิ่งการประกอบอาชีพอิสระเป็น ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคม การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ก่อให้เกิดแรงชักจูงและแรงผลักดันที่ทำให้ผู้หญิงที่เคยใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่กับครอบครัวต้องปรับตัวด้วยการออกมาประกอบอาชีพทำธุรกิจ และมีผลทำให้มีเวลาสำหรับพักผ่อนและเวลาสำหรับครอบครัวลดน้อยลงและก่อให้เกิดปัญหาที่ว่า การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ทำให้ผู้หญิงได้รับความสุขความพอใจลดลงหรือไม่ อย่างไรก็ดีจากการใช้เครื่องมือวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ที่อธิบายหลักเกณฑ์การแบ่งเวลาของบุคคลระหว่างการทำงานหารายได้กับการพักผ่อน โดยอาศัยเส้น Indifference curve และเส้น Budget line ในกระบวนการแสวงหาความพอใจสูงสุด เราสามารถคาดคะเนผลที่จะเกิดขึ้นได้ดีพอสมควรจากการอาศัยข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้หญิงที่ประกอบอาชีพทำอาหารขายในบางท้องที่ของจังหวัดเชียงใหม่ และลำพูนมาทำการทดสอบ ผลปรากฏว่าร้อยละ 90 ของผู้ได้รับการสัมภาษณ์ตอบว่า การออกมาประกอบอาชีพอิสระเช่นนี้แม้ว่าจะเหนื่อยและพักผ่อนได้น้อยลง แต่รู้สึกพอใจ

มากกว่าเดิม ผลการวิเคราะห์เช่นนี้สนับสนุนแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์

คำนำ

การประกอบธุรกิจของผู้หญิงเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยอำนาจผลักดันและจิตใจที่แวดล้อมผู้หญิงอยู่ภายนอกและส่วนที่เป็นของผู้หญิงเอง สภาพแวดล้อมที่มีผลต่อพฤติกรรมเช่นนี้ของผู้หญิงเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามขั้นตอนของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับมหภาคและระดับชุมชน

อย่างไรก็ดีเหตุการณ์เช่นนี้ยังไม่มีทฤษฎีในสาขาวิชาใดที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบาย ปรากฏการณ์นี้โดยเฉพาะ และการไม่มีทฤษฎีรองรับหรือความไม่ตระหนักของนักวิชาการที่มีใช้นักเศรษฐศาสตร์ทำให้เกิดความสับสน และสร้างความเข้าใจผิด ทั้งนี้เนื่องจากการที่ผู้หญิงที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตครอบครัว ต้องออกมาประกอบอาชีพนอกบ้านที่หมายถึงความเหนื่อยยาก การทอดทิ้งครอบครัว ฯลฯ จึงมักสรุปง่าย ๆ ว่าการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในลักษณะเช่นนี้สร้างความทุกข์ยากให้ผู้หญิงและเป็นปฏิปักษ์ต่อผู้หญิง คือทำให้ผู้หญิงได้รับความสุขความพอใจน้อยลง

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาเศรษฐศาสตร์และสหกรณ์การเกษตร คณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

บทความเรื่องนี้ดัดแปลงมาจากรายงานวิจัยเรื่อง "บทบาทของปัจจัยทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และกฎหมายต่อการประกอบอาชีพธุรกิจขนาดเล็กของผู้หญิง : กรณีศึกษาธุรกิจอาหารขนาดเล็ก" ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิ Heinrich Boell Foundation ซึ่งผู้เขียนขอขอบคุณมา ณ ที่นี้

บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะให้ความกระจ่างต่อความเชื่อเช่นนี้ด้วยการนำความคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์มาประยุกต์ที่นำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า การออกมาประกอบอาชีพนอกบ้านมิได้ทำให้ผู้หญิงต้องสูญเสียความสุข ความพอใจ แต่ตรงกันข้าม การทำงานนอกบ้านสามารถสร้างความสุขความพอใจให้กับผู้หญิงได้มากกว่าการอยู่กับบ้านเสียอีก ประเด็นสำคัญก็คือ ความสุขความพอใจนั้นมีได้มาจากการอยู่กับครอบครัวและการพักผ่อนเท่านั้น แต่ได้มาจากการมีรายได้เพิ่มที่มาจากการทำงานอีกส่วนหนึ่งด้วย คือเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของฟังก์ชันอรรถประโยชน์ (Utility function) ซึ่งประเด็นนี้เป็นสิ่งที่นักวิชาการสาขาอื่นไม่เข้าใจ และเป็นเหตุให้สรุปลงความเห็นที่ผิดๆเกิดขึ้น

ดังนั้นในการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องจึงจำเป็นต้องมีการจัดหมวดหมู่ของสาระสำคัญที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมต่างๆ ให้เป็นระบบในลักษณะที่เราสามารถแสวงหาทฤษฎีหรือกรอบแนวคิดทางวิชาการที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้อธิบายแต่ละส่วนนั้นได้ การจัดหมวดหมู่ที่เป็นระบบจะช่วยให้ความสะดวกในการเรียนรู้และหลีกเลี่ยงความสับสนต่อการทำความเข้าใจที่ชัดเจนถึงปัจจัยต้นเหตุและกระบวนการที่นำมาสู่ผลที่เป็นปรากฏการณ์ที่เราสังเกตเห็น ด้วยวัตถุประสงค์เช่นนี้ในการทบทวนวรรณกรรมจะมีการจัดหมวดหมู่ของสาระสำคัญแล้วนำเสนอภายใต้ 6 รายการ คือ (1) ธุรกิจขนาดเล็กและขนาดกลาง ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของภาคการผลิตนอกระบบ ในระหว่างกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม จากสังคมดั้งเดิม (Traditional society) ไปสู่สังคมสมัยใหม่ (Modern society) ที่กลายเป็นแหล่งอาชีพที่สำคัญของผู้หญิง (2) แนวโน้มการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้หญิง ในระหว่างขั้นตอนการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลง

โครงสร้างทางเศรษฐกิจ (3) พฤติกรรมและหลักเกณฑ์ในระดับจุลภาคสำหรับวิเคราะห์การตัดสินใจของผู้หญิงในการแบ่งเวลาของตนเองระหว่างการงานเพื่อแสวงหารายได้กับการพักผ่อนตามรูปแบบที่ตนเองพอใจ (4) การเป็นเจ้าของกิจการทางธุรกิจของผู้หญิงและสิ่งจูงใจตามสภาพความเป็นจริง (5) บทบาทของแรงงานหญิงกับเศรษฐกิจนอกระบบ และ (6) ปัญหาและอุปสรรคของเจ้าของกิจการที่เป็นผู้หญิง รายละเอียดมีดังนี้

(1) ธุรกิจขนาดเล็กและขนาดกลางในระบบเศรษฐกิจของส่วนรวมและอาชีพของผู้หญิง

ธุรกิจขนาดเล็กและขนาดกลางเป็นองค์ประกอบสำคัญส่วนหนึ่งของภาคการผลิตนอกระบบ (Informal sector) ซึ่งเป็นภาคการผลิตที่สำคัญของประเทศกำลังพัฒนา ในประเทศด้อยพัฒนาระดับล่างภาคการผลิตนอกระบบจะเป็นองค์ประกอบส่วนใหญ่ของระบบเศรษฐกิจ เมื่อเศรษฐกิจพัฒนาสูงขึ้นความสำคัญเปรียบเทียบของภาคการผลิตนอกระบบจะลดลงเป็นลำดับเนื่องจากภาคการผลิตสมัยใหม่ที่กระทำในรูปแบบของหน่วยธุรกิจที่มีการจดทะเบียน มีการใช้เทคโนโลยีใหม่ มีการเสียภาษี มีการจ้างคนงานที่มีฐานะตามกฎหมาย ฯลฯ เหล่านี้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว

อย่างไรก็ดีในประเทศกำลังพัฒนาในระดับกลาง เช่นประเทศไทย เศรษฐกิจของการผลิตนอกระบบยังมีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งประกอบอาชีพ แหล่งรายได้และแหล่งการจ้างงานในระดับชุมชน ทั้งในภาคเมืองและในภาคชนบท ลักษณะที่สำคัญของธุรกิจประเภทนี้ที่เป็นข้อได้เปรียบก็คือ สามารถเริ่มกิจการในขนาดเล็ก ใช้เงินทุนน้อย ใช้เทคโนโลยีที่เรียนรู้ง่าย และสามารถเข้าและออกได้สะดวกปราศจากอุปสรรค

กีดกัน ลักษณะเช่นนี้เอื้ออำนวยต่อผู้หญิงที่ต้องการทำธุรกิจของตนเอง จึงเป็นที่ปรากฏว่าเป็นแหล่งอาชีพที่สำคัญของผู้หญิงที่จะพบโดยทั่วไป

ธุรกิจในช่วงนี้ส่วนใหญ่มีขนาดเล็กมาก คือประกอบด้วยบุคคลเพียงคนเดียว จนถึง 50 คน ที่รวมทั้งเจ้าของ ลูกจ้างที่ได้รับค่าตอบแทน และสมาชิกในครัวเรือนที่ทำงานทั้งเต็มเวลาและบางช่วงเวลา บางครั้งจึงได้รับการเรียกชื่อว่า ธุรกิจจุลภาคและธุรกิจขนาดเล็ก (Micro and Small Enterprises – SME) ตามที่ใช้เรียกกันในบทความของ Daniels และคณะ (1998) ธุรกิจประเภทนี้มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของชุมชนอยู่ 2 ประการคือ เป็นเส้นทางอยู่รอดของบุคคลที่ยังไม่มีโอกาสประกอบอาชีพภายในภาคการผลิตในระบบ และเป็นทางประกอบอาชีพเสริมรายได้ หรือการจ้างงานที่ถาวรและเพียงพอต่อการดำรงชีพของบุคคลอีกกลุ่มหนึ่ง เป็นที่ทราบกันดีว่าธุรกิจประเภทนี้มีประสิทธิภาพสูงในการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ สร้างรายได้ให้ระบบเศรษฐกิจของชาติ และช่วยการกระจายรายได้ให้เสมอภาคยิ่งขึ้น การที่ธุรกิจชนิดนี้เป็นทั้งหน่วยผลิตและที่อยู่อาศัยของครอบครัวในขณะเดียวกัน ทำให้มีความได้เปรียบเฉพาะตัวที่สามารถพัฒนาต่อมาได้เป็นเวลานาน แม้เศรษฐกิจของส่วนรวมจะพัฒนาไปมากแล้ว จากการศึกษาในประเทศศรีลังกาและเปรู ปรากฏว่า ชุมชนที่มีธุรกิจประเภทนี้มีรายได้รวมและรายได้เฉลี่ยต่อบุคคลสูงกว่าชุมชนระดับเดียวกันที่ไม่มีธุรกิจชนิดนี้ แม้ว่ารายได้โดยเฉลี่ยของคนงานในธุรกิจชนิดนี้จะต่ำกว่ารายได้จากการเป็นลูกจ้างภายนอก แต่เมื่อคำนึงถึงค่าใช้จ่ายและความไม่สะดวกสบายของการไปทำงานในโรงงานแล้ว การทำงานในธุรกิจประเภทนี้ยังเป็นที่น่าพอใจมากกว่า ภายในธุรกิจประเภทนี้มีการแบ่งงานตามความถนัดระหว่างชายกับ

หญิง คือชายทำงานช่างแกะสลัก ส่วนหญิงทำงานเกี่ยวกับการผลิตเสื้อผ้าและอาหาร อย่างไรก็ตามก็เป็นที่ปรากฏว่า ธุรกิจที่มีผู้หญิงเป็นเจ้าของมีรายได้ต่ำกว่าธุรกิจที่ผู้ชายเป็นเจ้าของ (Strassmann, 1987)

ในการศึกษาของ Daniels (1998) ในประเทศเคนยาได้สร้างฐานข้อมูลที่มีประโยชน์ขึ้นหลายประการคือ (1) โดยเฉลี่ยแล้วเจ้าของธุรกิจประเภทนี้ที่อยู่ในเมืองทำงานเป็นจำนวนชั่วโมงต่อสัปดาห์มากกว่าธุรกิจที่อยู่ในชนบท (2) มูลค่าผลตอบแทนต่อบุคคลในธุรกิจประเภทนี้มีระดับสูงกว่าธุรกิจที่อยู่ในชนบท (3) เจ้าของธุรกิจที่อยู่ในชนบทมีอาชีพอย่างอื่นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกษตร (4) เจ้าของธุรกิจชนิดเดียวกันที่เป็นชายมีกำไรสุทธิมากกว่าเจ้าของธุรกิจที่เป็นหญิงเนื่องจากความไม่เท่าเทียมกันของการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อและการต้องดูแลครอบครัวทำให้เจ้าของธุรกิจที่เป็นหญิงส่วนมากต้องประกอบธุรกิจอยู่ที่บ้าน (5) โดยเฉลี่ยแล้วธุรกิจที่มีผู้หญิงเป็นเจ้าของมีจำนวนชั่วโมงทำงานต่อสัปดาห์น้อยกว่าธุรกิจที่เจ้าของเป็นชาย ซึ่งอาจเป็นเพราะการมีภาระหน้าที่ที่ดูแลครอบครัว (6) ธุรกิจที่มีการจ้างคนงานทำกำไรต่อบุคคลได้มากกว่าธุรกิจที่มีได้จ้างคนงานหรือธุรกิจที่อาศัยแรงงานในครอบครัวที่มีได้รับผลตอบแทน (7) เจ้าของธุรกิจที่เป็นหญิงมีกำไรต่อบุคคลน้อยกว่าเจ้าของธุรกิจที่เป็นชายที่มีปัจจัยต่างๆเท่าเทียมกัน คือ เงินทุน การศึกษา อายุ สินเชื่อ สถานที่ประกอบการ ฯลฯ (8) ระดับการศึกษาส่งผลต่ออัตรากำไรต่อบุคคล เจ้าของธุรกิจที่มีการศึกษาระดับมัธยมทำกำไรได้มากกว่าเจ้าของที่มีการศึกษาระดับประถม และ (9) อายุของผู้ประกอบการที่เป็นหญิงมีผลต่ออัตรากำไรต่อบุคคล คือในอายุช่วงต้นอัตรากำไรจะสูงตามอายุ แต่เมื่ออายุถึงระดับหนึ่งแล้วอัตรากำไรจะลด ซึ่งอาจเป็นผลจากการมีครอบครัว และมีบุตรที่ทำ

ให้ต้องแบ่งเวลาให้กับครอบครัวมากขึ้น สำหรับผู้ที่มียายมากอาจต้องเลิกกิจการเพราะกำไรลดลงจนไม่คุ้มค่าเวลา

(2) แนวโน้มการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้หญิง

การศึกษาของTDRI (มิ่งสรรพ 2543) พบว่าแนวโน้มการจ้างงานของผู้หญิงในระบบเศรษฐกิจของไทยนับแต่อดีตจนถึงปี 2530 มีแต่ภาคพาณิชยกรรมเท่านั้นที่มีแรงงานหญิงมากกว่าแรงงานชายมาตลอดจนถึงช่วง 2535-41 ที่ปรากฏว่าแรงงานหญิงเพิ่มขึ้นมากในภาคบริการ จนกระทั่งเป็นส่วนใหญ่ของทั้ง 2 ภาคการผลิตนี้ และในปี 2541 แรงงานหญิงในภาคพาณิชยกรรมและภาคบริการเพิ่มขึ้นใกล้เคียงกันและมากกว่าแรงงานชาย ทั้งนี้เป็นทั้งในฤดูแล้งและฤดูฝน สำหรับแรงงานหญิงในภาคอุตสาหกรรมมักเพิ่มมากในฤดูแล้งซึ่งส่วนมากเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนและการรับช่วงทำการผลิต และเป็นที่คาดหมายว่าตลาดแรงงานของไทยจะมีแรงงานหญิงมากกว่าแรงงานชายในสาขาที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นมาอีกภาคหนึ่ง

ในการศึกษาเรื่องนี้ได้มีการค้นพบว่ามี การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างของครัวเรือนเกิดขึ้นที่แสดงว่าผู้หญิงมีส่วนร่วมและมีบทบาทเป็นผู้หารายได้ให้ครัวเรือนมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตกรุงเทพมหานคร สัดส่วนของรายได้จากผู้หญิงต่อรายได้ทั้งหมดของครัวเรือนมีแนวโน้มขึ้นจากร้อยละ 30 เป็นร้อยละ 40 ทางด้านแหล่งที่มาของรายได้ก็ปรากฏว่าเปลี่ยนไปทั้งชายและหญิง จากเดิมที่มาจากรายได้จากการทำธุรกิจและการเกษตรมาเป็นค่าจ้างและเงินเดือน ในส่วนของผู้หญิงนั้นส่วนของค่าจ้างและเงินเดือนเพิ่มจากเดิมที่มีเพียงร้อยละ 36.2 ในปี 2519 เป็นร้อยละ 65.0

ในปี 2541 ในขณะที่รายได้จากการทำธุรกิจและทำการเกษตรลดลงนี้สอดคล้องกับการที่แรงงานที่เข้าสู่ภาคเกษตรมีแนวโน้มลดลงแม้แต่ในช่วงเวลาของวิกฤตเศรษฐกิจจะชะลอการเข้าสู่แรงงานภาคเมือง สำหรับสาขาที่เกี่ยวกับอุตสาหกรรมการผลิต พาณิชยกรรม และบริการที่เป็นสาขาที่ผู้หญิงเริ่มเข้าไปมีบทบาทมากขึ้น สาขาเหล่านี้จะเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของผู้หญิง

การเปลี่ยนแปลงของสัดส่วนรายได้ครัวเรือนจากสาขาต่างๆ แสดงว่าแต่เดิมกิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้หญิงเป็นกิจกรรมที่ไม่ผ่านระบบตลาดเป็นส่วนใหญ่ แต่ในปัจจุบันผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ผ่านระบบตลาดมากขึ้น เป็นที่คาดหมายได้ว่าในอนาคตอันใกล้ รายได้ของครัวเรือนในบางระดับรายได้ในสาขาที่เกี่ยวข้องกับภาคอุตสาหกรรมการผลิต พาณิชยกรรม และบริการจะได้มาจากสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้หญิงมากกว่าชาย

รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้หญิงซึ่งตามที่เคยเป็นมาจะมี รายได้ต่ำกว่าครัวเรือนที่หัวหน้าเป็นชาย อย่างไรก็ตามในช่วง 22 ปีที่ผ่านมา (2519-2541) แนวโน้มนี้ลดลง ในปี 2539 ปรากฏว่าหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นผู้หญิงมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนสูงกว่าหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นชาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิงที่อยู่ในเมืองใหญ่ หรือผู้หญิงที่เข้าทำงานในเขตเมืองแล้วส่งเงินกลับภูมิลำเนา แสดงว่าผู้หญิงมีบทบาทในกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดรายได้ในรูปเงินตราทัดเทียมหรือมากกว่าชาย ผลการศึกษาโครงการนี้แสดงว่าวิวัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมไทยในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาได้ส่งผลให้ผู้หญิงไทยมีโอกาสดำเนินการศึกษาเพิ่มขึ้น ที่สะท้อนให้เห็นจากโอกาสการทำงานในอาชีพที่รายได้สูง

(3) พฤติกรรมและหลักเกณฑ์สำหรับการวิเคราะห์การแบ่งเวลาของผู้หญิง

โดยเหตุที่ว่าผู้หญิงที่ประกอบกิจการธุรกิจเกือบทุกรายต้องมีการะหน้าที่ทางครอบครัว และการพักผ่อนตามสมควร ความสามารถของผู้หญิงในการทำธุรกิจจึงถูกจำกัดอยู่ด้วยเวลาที่แบ่งให้กับการทำธุรกิจ สำหรับประเด็นปัญหาส่วนนี้ได้มีหลักเกณฑ์ทางเศรษฐศาสตร์ที่จะช่วยวิเคราะห์ดูว่ามีปัจจัยอะไรบ้างที่มีอิทธิพลและเป็นตัวกำหนดรูปแบบการแบ่งเวลาของผู้หญิงระหว่างการทำธุรกิจเพื่อหารายได้ การทำภาระหน้าที่ในครอบครัวที่ไม่มีผลตอบแทน และการพักผ่อน หลักเกณฑ์ทางเศรษฐศาสตร์สำหรับเรื่องนี้ก็คือ คนเราแต่ละคนจะพยายามแสวงหา "อรรถประโยชน์" (utility) สูงสุดจากการทำกิจกรรมทั้ง 3 ร่วมกัน อรรถประโยชน์นี้ได้แก่ความพอใจที่แต่ละคนรู้สึกและเป็นผลของรสนิยมของแต่ละคน การออกไปทำงานแสวงหารายได้จำเป็นจะต้องเสียสละเวลาสำหรับงานบ้านและการพักผ่อน ในขณะที่เดียวกันการพักผ่อนหรือการทำงานบ้านก็มี "ราคา" คือต้องเสียสละรายได้ที่อาจจะได้จากการใช้เวลาส่วนนั้นไปทำธุรกิจ การเลือกส่วนประกอบของกิจกรรมทั้ง 3 ในสัดส่วนที่พอเหมาะที่ทำให้เจ้าของเวลาได้รับความสุขความพอใจสูงสุดนั้นขึ้นอยู่กับตัวแปรทางเศรษฐกิจและสังคมของบุคคลนั้นเอง เช่น ค่าตอบแทนที่ได้จากการทำงานอาชีพในแต่ละชั่วโมง รายได้จากแหล่งอื่น รวมทั้งรายได้ของสามีและตัวแปรทางสังคม เช่น ระดับการศึกษา อายุ และสถานที่อยู่อาศัย

ด้วยการอาศัยหลักเกณฑ์ดังกล่าวได้มี การวิเคราะห์ถึงพฤติกรรมการแบ่งเวลาของผู้หญิงชนบทในบังคลาเทศ (Khandar, 1988) และการแบ่งเวลาของผู้หญิงในเขตเมืองในอินเดีย (Malathy, 1994) เพื่อวิเคราะห์ดูว่ามีปัจจัยอะไร บ้างที่เป็นตัวกำหนดการแบ่งเวลาที่มีอยู่ของผู้หญิงระหว่างการทำงานในครัวเรือนที่ไม่มีผลตอบแทน

การทำงานธุรกิจในครัวเรือนที่มีผลตอบแทนเป็นเงิน และการออกไปทำงานนอกบ้านที่มีผลตอบแทนเป็นเงิน ผลของการศึกษาในบังคลาเทศ ปรากฏว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลในการส่งเสริมให้ผู้หญิงแบ่งเวลาให้กับกิจกรรมที่มีผลตอบแทนเป็นเงินได้แก่ ค่าแรงงานของผู้หญิงที่คาดว่าจะได้รับ ระดับการศึกษาของสามีและระยะทางจากบ้านไปถึง โรงเรียนของบุตร ส่วนปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางที่ไม่ส่งเสริมก็คือ อายุของผู้หญิง รายได้ของสามี ทรัพย์สินของครอบครัว ขนาดการถือครองที่ดิน และระยะทางระหว่างบ้านกับแหล่งจ้างงาน ปัจจัยในกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งมีผลในทางลดความจำเป็นของผู้หญิงที่จะออกไปทำงานหารายได้ ในการศึกษาเรื่องนี้ ผู้ศึกษาได้พิจารณาถึงปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมและชนบประเพณีด้วยเนื่องจากมีความเชื่อกันว่าผู้หญิงมักถูกจำกัดอยู่ด้วยค่านิยมทางวัฒนธรรมที่ยินยอมให้ชายเป็นผู้นำและเป็นผู้หาเลี้ยง ครอบครัวจึงทำให้ผู้หญิงลงเลที่จะทำธุรกิจหารายได้เป็นของตัวเอง ผลการวิเคราะห์ ปรากฏว่า ความเชื่อเช่นนี้ไม่เป็นความจริงและยังพบว่าแม้ในชุมชนที่ยังมีอิทธิพลของชนบประเพณีอยู่ก็ตาม ถ้ามีสิ่งจูงใจทางเศรษฐกิจให้ผู้หญิงเข้าร่วมในตลาดแรงงานหรือทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ผู้หญิงในชุมชนนั้นก็ยินดีที่จะเข้าร่วมในตลาดแรงงาน เมื่อผู้หญิงมีการศึกษาสูงขึ้น แนวโน้มเช่นนี้จะยิ่ง เข้มแข็งยิ่งขึ้นเพราะปัจจัยตัวนี้มีนัยสำคัญทางสถิติสูง

(4) การเป็นเจ้าของธุรกิจของผู้หญิงและสิ่งจูงใจ เชียงใหม่นับว่าเป็นจังหวัดหนึ่งที่ผู้หญิงทำธุรกิจขนาดเล็กและขนาดกลางของตนเองเป็นจำนวนมาก ได้มีการศึกษาถึงการเป็นเจ้าของธุรกิจและการทำงานของผู้หญิงในภาคเศรษฐกิจนอกระบบของ เบญญา จิรภัทรพิมล (2534) ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงลักษณะของงานอาชีพนอกระบบของผู้หญิง ทศนคติเกี่ยวกับงานที่ทำ สถานภาพใน

การทำงาน เหตุผลที่เลือกทำ และผลกระทบต่อครอบครัว ผู้ศึกษาได้จัดหมวดหมู่ของอาชีพที่ผู้หญิงนิยมกระทำกันมากออกเป็น 3 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มที่ขายของข้างถนนที่เป็นอาหาร ผลไม้และของใช้เบ็ดเตล็ด (2) กลุ่มบริการ เช่น พนักงานเสิร์ฟ พนักงานทำความสะอาด ช่างตัดเย็บเสื้อผ้า ช่างทำผม คนซักรีด ฯลฯ และ (3) กลุ่มรับช่วงทำงานผลิตหัตถกรรมฝีมือ เช่น เครื่องเงิน ตุ๊กตา ผ้า ดอกไม้ประดิษฐ์ เครื่องปั้นดินเผา ฯลฯ

ผลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในอำเภอเมือง ผู้วิจัยพบว่างานอาชีพที่ทำอยู่ในปัจจุบันนี้ ส่วนมากเป็นงานที่ผู้หญิงเคยทำมาก่อน และได้รับการถ่ายทอดจากญาติผู้ใหญ่ แต่มีจำนวนหนึ่งที่ได้รับการถ่ายทอดจากบุคคลอื่นหรือการอบรมระยะสั้น ประมาณครึ่งหนึ่งของผู้หญิงในกลุ่มตัวอย่างทำอาชีพเช่นนี้เป็นการชั่วคราวเท่านั้น และงานที่ผู้หญิงส่วนมากต้องการก็คือกิจการค้าขายเล็กๆน้อยๆในสถานที่ของตนเอง หรือมีร้านตัดเย็บเสื้อผ้าและตัดผม บางรายต้องการเป็นเจ้าของร้านอาหารหรือผลไม้ เกี่ยวกับทัศนคติต่องานที่ทำเกือบทั้งหมดมีความพอใจ แต่มีอยู่ประมาณร้อยละ 14 และร้อยละ 6 ของผู้หญิงที่มีสามี ตอบว่าไม่พอใจกับงานที่ทำ แต่จำเป็นต้องทำ แต่ส่วนใหญ่ของหญิงที่แต่งงานแล้วพอใจกับงานที่ทำอยู่และไม่คิดจะเปลี่ยนงาน

(5) บทบาทของแรงงานหญิงกับเศรษฐกิจนอกระบบ ทฤษฎีที่อธิบายถึงเหตุผลของการเข้าร่วมแรงงานของสตรีที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้อธิบายการมีส่วนร่วมแรงงานในเศรษฐกิจนอกระบบ ได้แก่ทฤษฎีอิทธิพลของครอบครัว ทฤษฎีอิทธิพลทางเศรษฐกิจ และปัจจัยทางภูมิศาสตร์ (กัลยาณี, 1994, น. 52 - 53)

ทฤษฎีที่ใช้อิทธิพลของครอบครัวอธิบายว่า ระบบสังคม และครอบครัวเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการทำงานเชิงเศรษฐกิจของผู้หญิง ระบบสังคมและครอบครัวเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลสำคัญในการแบ่งงานกันทำระหว่างงานในบ้านกับงานนอกบ้าน กล่าวคือ ผู้หญิงจะทำหน้าที่ภรรยา แม่ และดูแลบ้าน ในขณะที่ผู้ชายจะเป็นหลักในการหาเลี้ยงครอบครัว แต่จากการที่สภาพเศรษฐกิจและสังคมได้เปลี่ยนไปกลายเป็นความเป็นอุตสาหกรรมและความเป็นเมืองมากขึ้น ก่อให้เกิดความกดดันทางเศรษฐกิจ เป็นผลให้ผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว และในการตัดสินใจเข้าร่วมแรงงานของผู้หญิงนั้น อิทธิพลของครอบครัวก็เป็นปัจจัยกำหนดที่สำคัญ นกัสม์ กอริตอน (2534) ได้ศึกษาการประกอบอาชีพของผู้หญิงในชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร ที่แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงในชุมชนดังกล่าวเกือบทั้งหมดมีอาชีพในภาคเศรษฐกิจนอกระบบ เนื่องจากถูกจำกัดอยู่ด้วยเงื่อนไขของภาระหน้าที่ทางครอบครัวที่ต้องทำหน้าที่เป็นแม่บ้าน ดูแลลูกและสามีไปด้วย ในขณะเดียวกันงานอาชีพที่ผู้หญิงที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขเช่นนี้จะต้องมีลักษณะที่มีความยืดหยุ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับการแบ่งเวลาระหว่างงานอาชีพกับภาระหน้าที่ในครอบครัว และอาชีพในภาคเศรษฐกิจนอกระบบเท่านั้นที่มีลักษณะสอดคล้องกับเงื่อนไข เช่น ทำอาหารขาย รับจ้างเย็บเสื้อผ้า ทำดอกไม้แห้ง ทำของชำร่วย ฯลฯ งานอาชีพเหล่านี้นอกจากจะปรับตัวให้เข้ากับภาระหน้าที่ในครอบครัวได้แล้ว ยังเป็นอาชีพที่ประหยัดค่าใช้จ่ายในการออกไปทำงาน และเป็นอาชีพอิสระที่เลือกเวลาและปริมาณงานได้

ทฤษฎีที่ใช้อิทธิพลทางเศรษฐกิจในการอธิบาย ได้วิเคราะห์ว่าการเข้าร่วมแรงงานของผู้หญิงขึ้นอยู่กับปัจจัยทางเศรษฐกิจ อันได้แก่ ความมั่งคั่งของครอบครัว รายได้ของสามี รายได้ของผู้หญิง และค่าจ้างแรงงานหญิง โดยที่เมื่อครอบครัวมีความมั่งคั่งเพิ่มขึ้น หรือรายได้ของสามีเพิ่มขึ้น ผู้หญิงจะเข้าร่วมแรงงานน้อยลง ในทางตรงกันข้ามเมื่อรายได้ของผู้หญิงเพิ่มขึ้น การเข้าร่วมแรงงานของผู้หญิงก็จะเพิ่มขึ้นด้วย (กัลยาณี, 1994 น.53)

งานวิจัยที่สนับสนุนทฤษฎีนี้คือการเลือกประกอบธุรกิจส่วนตัวของผู้หญิงในธุรกิจขนาดเล็ก โดยวรรณ เต็มศิริพจน์ (2530) ที่ได้วิเคราะห์ถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกประกอบธุรกิจของผู้หญิง โดยแบ่งปัจจัยทั้งหมดออกเป็น 3 หมวด คือ ปัจจัยภูมิหลังของครอบครัว ปัจจัยด้านการศึกษา และปัจจัยด้านประวัติการทำงานก่อนประกอบอาชีพปัจจุบัน โดยศึกษากลุ่มตัวอย่างสตรีที่ประกอบธุรกิจขนาดเล็กในกรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาปรากฏว่าปัจจัยด้านภูมิหลังของครอบครัว คืออาชีพของบิดา อาชีพของมารดา อาชีพสามี และสถานภาพสมรส นั้น อาชีพของสามีและสถานภาพสมรสมีความสัมพันธ์ในทางชักจูงให้ประกอบอาชีพธุรกิจ ส่วนอาชีพของบิดาและมารดาไม่ปรากฏว่ามีอิทธิพลต่อการเลือกประกอบอาชีพธุรกิจ สำหรับปัจจัยทางด้านการศึกษา คือระดับการศึกษาและสาขาวิชาที่สำเร็จนั้นปรากฏว่าระดับการศึกษามีความสัมพันธ์กับการเลือกประกอบอาชีพธุรกิจ ส่วนสาขาวิชาที่สำเร็จไม่มีความสัมพันธ์ ในกลุ่มปัจจัยด้านประวัติการทำงานที่ประกอบด้วยความพึงพอใจในงาน และอาชีพเดิมและประสบการณ์ในงาน ไม่มีความสัมพันธ์กับการเลือกประกอบอาชีพธุรกิจ

รายได้ของหัวหน้าครอบครัวมีอิทธิพลอย่างมากต่อการเข้าร่วมแรงงานของผู้หญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งอัตราการเข้าร่วมแรงงานของผู้หญิงในภาคเกษตรจะสูงกว่าภาคนอกเกษตรกรรม (Meesook, 1977 อ้างใน กัลยาณี, 1994 น. 54)

ในการวิจัยเรื่องการเข้าร่วมแรงงานของผู้หญิงในการพัฒนาอุตสาหกรรมพื้นบ้านในชนบทของไทย ในจังหวัดเชียงใหม่ ขอนแก่น และร้อยเอ็ด (ยงยุทธ, 2528 อ้างใน กัลยาณี, 1994 น. 54) พบว่า การถือครองที่ดินมีอิทธิพลในทางบวกต่ออัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน ส่วนขนาดไร่นา และคุณภาพที่ดิน มีอิทธิพลในทางลบ

อัตราค่าจ้างแรงงานของผู้หญิง มีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมแรงงานของผู้หญิง (Maurer et. al., 1973 และ Paitoonpong, 1976 อ้างใน กัลยาณี, 1994 น. 53) ในขณะที่รายได้ของครอบครัวและอัตราการว่างงานมีอิทธิพลในทางลบต่อการเข้ามีส่วนร่วมแรงงานของผู้หญิง

(6) ปัญหาและอุปสรรคของผู้หญิง

ประเด็นปัญหาในส่วนนี้เกี่ยวข้องกับผลกระทบของการเปิดตัวต่ออิทธิพลของกลไกตลาดที่ทำให้ผู้หญิงต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต เหตุการณ์เช่นนี้เป็นปรากฏการณ์ปกติของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมจากสังคมดั้งเดิม (Traditional society) ไปสู่สังคมสมัยใหม่ (Modern society) และกระบวนการที่เรียกว่า Modernization ที่ปรากฏตัวเป็นรูปธรรมก็คือการเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการผลิตเพื่อดำรงชีพ (Subsistence production) ไปสู่การผลิตเพื่อการค้าโดยมีกลไกตลาดเป็นตัวกำหนดรายการและปริมาณสินค้าที่ควรผลิต กระบวนการเช่นนี้จะติดตามมาด้วยการเปลี่ยนทางโครงสร้างเศรษฐกิจ มีอาชีพใหม่เกิดขึ้น มีโอกาสสร้างฐานะทาง

เศรษฐกิจตามความถนัดของแต่ละบุคคลที่หลากหลายยิ่งขึ้น มีการแข่งขัน ผู้ที่มีความสามารถจะดำรงอยู่ได้ ผู้ด้อยความสามารถจะต้องเปลี่ยนอาชีพ กระบวนการเช่นนี้มีผลโดยตรงต่อบทบาททางเศรษฐกิจและสถานภาพทางสังคมของผู้หญิงที่อาจมีทั้งทางด้านเสริมสร้างและทางด้านที่ไม่เอื้ออำนวย

ในเรื่องนี้ได้มีความเห็นทางทฤษฎีต่างกันอยู่ 2 แนวทาง คือกระแสหนึ่งมีความเห็นในทางสนับสนุน คือเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ช่วยให้ผู้หญิงมีฐานะดีขึ้น ที่เรียกว่ากลุ่ม World system ของลัทธิเสรีนิยม กลุ่มนี้กล่าวว่า การติดต่อกับอิทธิพลของกลไกตลาดทำให้เกิดการจ้างงาน รายได้ ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ ความเป็นอิสระ และการยกฐานะทางสังคมของผู้หญิง แนวคิดอีกกระแสหนึ่งคือ กลุ่ม Dependency ของลัทธินิยม Marxism ที่คาดว่าจะเป็นตัวก้ำกั้นของลัทธิสตรีนิยม (Feminism) ที่กล่าวว่า การติดต่อกับตลาดอาจมีผลดีในระยะสั้น แต่ในระยะยาวทำให้เกิดการบิดเบือนขึ้นในระบบสังคมที่เสี่ยงต่อการเสียเสถียรภาพและชักนำให้มีความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ผู้ด้อยกว่ายิ่งเสียเปรียบ สำหรับผู้หญิงการเปิดตัวของชุมชนต่อกลไกตลาดทำให้ชายกลายเป็นเจ้าของทรัพย์สิน ได้รับการศึกษา และได้รับการคาดหวังสูงกว่าผู้หญิงกลายเป็นนายจ้าง ผู้หญิงถูกลดฐานะจากการเป็นเกษตรกรที่เท่าเทียมกับชายกลายเป็นแม่บ้านและคนงานในโรงงาน

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนจะไม่กล่าวถึงรายละเอียดในส่วนนี้

2. กรอบความคิดทางทฤษฎี

งานวิจัยเรื่องนี้อาศัยกรอบความคิดทางวิชาการที่ว่า ในระหว่างกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ติดตามมา ที่เรียกว่า การเปลี่ยนจากสังคมแบบดั้งเดิม

(Traditional Society) ไปสู่สังคมแบบสมัยใหม่ (Modern Society) ทำให้เกิดปัจจัยทั้งทางด้านความกดดันและโอกาสใหม่ที่ทำให้ผู้หญิงต้องปรับตัว การประกอบธุรกิจขนาดเล็กของผู้หญิงเป็นปรากฏการณ์ลักษณะหนึ่งของการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นใหม่ ผู้หญิงบางคนปรับตัวได้ดีก็จะได้รับผลประโยชน์จากโอกาสใหม่ ผู้หญิงที่ไม่สามารถปรับตัวได้ดีก็จะพบกับความยากลำบาก

ในการอธิบายและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษาในโครงการนี้ ผู้เขียนจะอาศัยทฤษฎีเศรษฐศาสตร์บางทฤษฎีมาปรับใช้เนื่องจากมีคุณสมบัติสามารถอธิบายและให้เหตุผลสำหรับพฤติกรรมของผู้ประกอบธุรกิจในกรณีนี้ได้ ประเด็นปัญหาที่จะวิเคราะห์ ก็คือ การแบ่งเวลาของผู้หญิงระหว่างงานอาชีพและภาระหน้าที่ทางครอบครัว

ผู้หญิงที่ประกอบอาชีพทำอาหารขายยังจำเป็นต้องรับภาระหน้าที่ทางครอบครัว ซึ่งรวมทั้งการดูแลสวัสดิภาพของบุคคลในครอบครัว และการพักผ่อน ดังนั้นผู้หญิงที่มีอาชีพอิสระเช่นนี้จำเป็นต้องแบ่งเวลาที่ตนเองมีอยู่คือวันละ 24 ชั่วโมงระหว่างกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้กับการพักผ่อนกับครอบครัวให้เหมาะสมที่สุด ซึ่งถ้าทำได้อย่างถูกต้องแล้วจะนำความสุขความพอใจมาให้ได้อย่างเพียงพอ และไม่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงให้เป็นอย่างอื่น ในทางวิชาการเศรษฐศาสตร์ เรามีหลักเกณฑ์ที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการหาคำตอบว่าในวันหนึ่งๆ เราควรแบ่งเวลาให้กับงานอาชีพเพื่อหารายได้กับการพักผ่อนและภาระหน้าที่ในครอบครัวอย่างไร จึงจะทำให้ความพอใจแก่เราอย่างสูงสุด เครื่องมือวิเคราะห์ชุดนี้ประกอบด้วยเส้นแสดงรสนิยมของบุคคลนั้นระหว่างการมีรายได้กับการพักผ่อนและอัตราส่วนเปรียบเทียบความสำคัญของกิจกรรมทั้งสอง เมื่อมีความจำเป็นต้องแลกเปลี่ยนกันเกิดขึ้น ตัวแปรที่เป็น

ตัวกำหนดสัดส่วนของกิจกรรมทั้ง 2 ที่เหมาะสมก็คือ อัตราค่าตอบแทนที่บุคคลนั้นจะได้รับจากการเสียสละการพักผ่อนแต่ละชั่วโมงเมื่อออกไปทำงานประกอบอาชีพ สัดส่วนของการแบ่งเวลาที่เหมาะสมเกิดขึ้นตรงจุดที่บุคคลนั้นเห็นว่า อัตราค่าตอบแทนที่ได้จากการทำงานแต่ละชั่วโมงเท่ากับอัตราส่วนแลกเปลี่ยนระหว่างเงินรายได้กับการพักผ่อนที่ให้ความพอใจเท่าเทียมกันได้พอดี เมื่ออัตราค่าตอบแทนเปลี่ยนแปลง บุคคลคนนี้จะปรับเปลี่ยนสัดส่วนของการแบ่งเวลาเสียใหม่ และผลสุดท้ายอาจทำให้รายได้มากขึ้นหรือน้อยลงก็ได้ และอาจทำให้รู้สึกพอใจมากขึ้นหรือน้อยลงก็ได้ เช่นเดียวกัน ฉะนั้นดัชนีชี้วัด (indicators) ที่จะนำมาเปรียบเทียบกันระหว่างสถานการณ์ก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงจะมี 3 ประการ คือ

1. รายได้
2. จำนวนชั่วโมงพักผ่อน
3. ระดับความพอใจ

อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 ประการอาจไม่เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกันก็ได้ เป็นต้นว่าเมื่อเริ่มทำธุรกิจขายอาหารแล้วอาจทำให้มีรายได้มากขึ้น เหนื่อยมากขึ้น (พักผ่อนน้อยลง) แต่ได้ความพอใจมากกว่าเดิม หรือทำให้มีรายได้มากขึ้น เหนื่อยมากขึ้น และพื่อน้อยลง สถานการณ์ต่างๆ ที่เป็นไปได้เหล่านี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มีอิทธิพลทำให้ผู้หญิงที่มีอาชีพอื่นอยู่ก่อนเปลี่ยนมาทำอาหารขาย ในประเด็นนี้เราสามารถจัดหมวดหมู่ปัจจัยเช่นนี้เป็น 2 หมวด คือ

1. ปัจจัยชักนำ
2. ปัจจัยผลักดัน

ปัจจัยชักนำและปัจจัยผลักดันมีผลต่อ "ความพอใจ" ในขั้นสุดท้ายนั้นต่างกัน ที่จะอธิบายดังนี้

1. **ปัจจัยชักนำ** เป็นปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงที่มีอาชีพอื่นอยู่แล้วเห็นว่าการเปลี่ยนไปทำอาหารขายจะทำให้เกิดรายได้มากขึ้น และพอใจกับสถานการณ์ของตนเองมากกว่าเดิม เงื่อนไขสำคัญในที่นี้ก็คือผู้หญิงยังสามารถทำอาชีพเดิมได้ถ้าต้องการ และอาชีพทำอาหารขายเป็นทางเลือกใหม่ที่เพิ่มขึ้น ในบริบทของบทความเรื่องนี้ ปัจจัยชักนำได้แก่การที่ทราบมาว่าการทำอาหารขายจะทำให้ได้รับค่าตอบแทนต่อชั่วโมงของการทำงานในอัตราสูงกว่าที่ได้รับในอาชีพเดิม ผู้หญิงคนนี้จะเปลี่ยนอาชีพมาทำอาหารขายเป็นอาชีพหลัก ซึ่งจะมีการแบ่งเวลาใหม่เกิดขึ้นด้วย เมื่อวิเคราะห์ด้วยเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์แล้วสามารถสรุปได้ว่าผู้หญิงคนนี้

1. จะมีรายได้มากกว่าเดิม
2. พักผ่อนน้อยลง (คือให้เวลากับงานอาชีพมากขึ้น) และ
3. ได้รับความพอใจในระดับ

ใหม่ที่สูงกว่าเดิม

เป็นที่คาดหมายว่าในกลุ่มตัวอย่างที่เลือกมาทำการศึกษา เราจะพบกรณีเช่นนี้เป็นจำนวนไม่น้อย

2. **ปัจจัยผลักดัน** หมายถึงเหตุการณ์ที่ทำให้บุคคลนั้นไม่สามารถจะอยู่ในสถานการณ์เดิม คือแบ่งเวลาอย่างที่เคยทำมาก่อน เพราะเหตุการณ์นั้นทำให้รายได้และระดับความพอใจถูกลดลงมากจนต้องปรับเปลี่ยนการแบ่งเวลาของตนเองเสียใหม่ เพื่อรักษาระดับรายได้ผลของการเปลี่ยนที่จำเป็นนั้นทำให้

1. รายได้เท่าเดิมหรือมีระดับเท่ากับที่ต้องการ
2. เหนื่อยเพิ่มขึ้นมาก
3. ได้รับความพอใจน้อยกว่า

เดิม

ตัวอย่างของปัจจัยผลึกต้นได้แก่ การตกงานของสามีหรือของตนเองจากอาชีพเดิม การเสียชีวิตของสามี การมีบุตรหรือผู้ที่ต้องอุปการะเพิ่มขึ้น การใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นของบุตรเมื่อศึกษาในชั้นเรียนที่สูงขึ้น ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ทำให้รายได้ของครอบครัวลดลง หรือเกิดความจำเป็นที่จะต้องแสวงหารายได้เพิ่ม โดยเสียสละการพักผ่อนไปเป็นการแลกเปลี่ยนโดยที่รู้สึกว่ารายได้ที่ได้มาชดเชยนั้นไม่คุ้มกับความเหน็ดเหนื่อย คือสูญเสียการพักผ่อนมากเกินไป ขอบเขต กรณีเช่นนี้จะพบในกลุ่มตัวอย่างเช่นเดียวกัน

เครื่องมือที่จะใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์เช่นนี้ก็คือทฤษฎีการเลือกบริโภคที่จะนำความพอใจสูงสุดมาให้ผู้บริโภค ซึ่งในที่นี้ก็คือการเลือกหารายได้จากการทำงานกับการพักผ่อนภายใต้เงื่อนไขที่ว่าแต่ละคนมีเวลาอยู่คนละ 24 ชั่วโมง และจะเลือกแบ่งเวลาระหว่างกิจกรรมทั้ง 2 นี้อย่างไรจึงจะได้รับความพอใจสูงสุด

กำหนดให้ระดับความพอใจที่ได้รับเป็นไปตามฟังก์ชันความพึงพอใจคือ

$$U = U(Y, L)$$

เมื่อ U คือระดับความพอใจ

Y คือรายได้จากการทำงาน

L คือจำนวนชั่วโมงพักผ่อน

ฟังก์ชันเช่นนี้เมื่อแสดงด้วยภาพก็คือ Indifference curve ที่ลักษณะและความชันของเส้นจะขึ้นอยู่กับการสนิยมของบุคคลนั้นในส่วนที่

เกี่ยวกับความรู้สึกถึงความสำคัญเปรียบเทียบระหว่างเงินรายได้กับการพักผ่อน ซึ่งความรู้สึกเช่นนี้ของแต่ละคนเป็นผลของปัจจัยทางสังคมของบุคคลนั้น เช่น อายุ เพศ การศึกษา ความจำเป็นทางครอบครัว ทรัพย์สิน สถานภาพสมรส ฯลฯ

ภายใต้อัตราค่าแรงงานเป็นรายชั่วโมงที่เป็นอยู่ในขณะนั้น แต่ละคนจะเลือกส่วนผสมระหว่างรายได้จากการทำงานกับจำนวนชั่วโมงพักผ่อนที่จะให้ความพอใจได้มากที่สุด คือเกิดขึ้นตรงจุดสัมผัสระหว่างเส้น Indifference curve เส้นหนึ่งกับเส้นงบประมาณที่กำหนดโดยอัตราค่าแรงงานในขณะนั้น

อย่างไรก็ดีเมื่อนำเครื่องมือนี้มาใช้กับสภาพความเป็นจริงของกลุ่มตัวอย่างที่แต่ละคนมีรายได้จากแหล่งอื่นอยู่แล้ว จึงต้องมีการดัดแปลงแบบจำลองนี้เล็กน้อย กล่าวคือที่จุดเริ่มต้นนั้นแต่ละคนยังไม่ออกมาทำงานนอกบ้าน เนื่องจากมีรายได้อยู่แล้ว แต่ต่อมาสมมุติว่ามี "ปัจจัยชักจูง" หรือ "ปัจจัยผลึกต้น" เกิดขึ้นที่ทำให้ออกมาทำงานหารายได้ และมีเวลาพักผ่อนน้อยลง

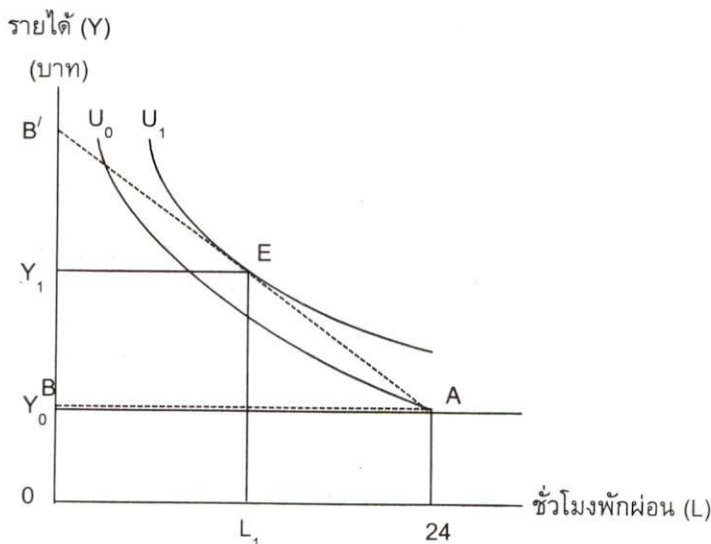
ที่จุดนี้ มีความเป็นไปได้ 2 กรณี คือ

(1) แม้ว่าบุคคลคนนั้นจะมีรายได้จากแหล่งอื่นอยู่แล้ว แต่มีโอกาสทำงานเกิดขึ้นที่จะช่วยให้มีรายได้เสริม จึงตัดสินใจออกมาทำงาน คือตัดสินใจด้านปัจจัยชักจูง

(2) บุคคลคนนั้นมีรายได้จากแหล่งอื่นอยู่ก่อน แต่ต่อมาต้องสูญเสียรายได้นี้ไป ที่อาจจะเกิดจากการสูญเสียที่ดิน สูญเสียสามี สูญเสียอาชีพเดิมหรือเกิดมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นเนื่องจากมีบุตรทำให้รายได้จากแหล่งเดิมไม่เพียงพอ กล่าวคือตัดสินใจทำงานด้วยปัจจัยผลึกต้น

ภาพวิเคราะห์แต่ละกรณีจะเป็นดังนี้

(1) กรณีปัจจัยชักจูง ทำงานแล้วมีความสุข

สมมุติว่าเมื่อก่อนที่จะออกมาทำงาน บุคคลคนนี้มีรายได้จากแหล่งอื่นอยู่แล้ววันละ OY_0 บาทและไม่ทำงาน คือพักผ่อน 24 ชั่วโมง เส้นงบประมาณสำหรับคนนี้ในขณะนั้นคือ OB และไม่มีบทบาท คือจุดสัมผัสเกิดขึ้นที่จุด A นั่นคือ

	มีรายได้วันละ	OY_0 บาท
ก่อนทำงาน	พักผ่อนวันละ	24 ชั่วโมง
	ได้รับความพอใจ	U_0

ต่อมาเมื่อมีแหล่งและโอกาสทำงานเกิดขึ้นในอัตราค่าแรงงานต่อวันในขณะนั้นที่ทำให้เส้นงบประมาณอยู่ในตำแหน่ง AB' ด้วยเส้นใหม่นี้ บุคคลคนนี้จะเลือกจุดสมดุลที่ E ที่เปลี่ยนพฤติกรรมเป็นชุดใหม่ คือ

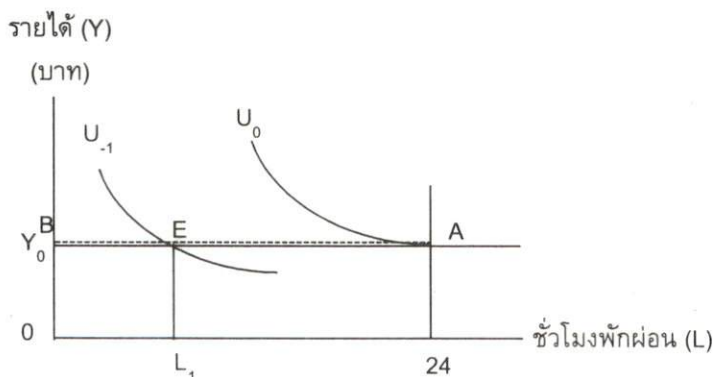
	มีรายได้เพิ่มขึ้นเป็น	$(OY_0 + Y_0 Y_1)$ บาท
หลังทำงาน	พักผ่อนน้อยลงเป็นวันละ	OL_1 ชม.
	ได้รับความพอใจเพิ่มขึ้นเป็น	U_1

นั่นคือการออกมาทำงานนอกบ้านแม้จะเหนื่อยแต่ก็พอใจ

(2) กรณีปัจจัยผลักดัน ทำงานแล้วมีความสุข

กรณีนี้สมมุติว่าเมื่อก่อนที่จะต้องออกมาทำงาน บุคคลคนนี้มีรายได้จากแหล่งอื่นอยู่แล้ว และสถานการณ์เหมือนกับกรณีที่ 1 ทุกประการ คือ

	มีรายได้วันละ	OY_0 บาท
ก่อนทำงาน	พักผ่อนวันละ	24 ชั่วโมง
	ได้รับความพอใจ	U_0

ในกรณีนี้ เมื่อรายได้จากแหล่งอื่นหมดไป จุด origin สำหรับการตัดสินใจจะกลับมาอยู่ที่ระดับจุด 0 และมีเงื่อนไขใหม่เกิดขึ้น คือรายได้จากการออกไปทำงานนั้นจะต้องไม่ต่ำกว่าวันละ Y_0 บาทที่เคยได้รับ มิฉะนั้นจะไม่เพียงพอ ไม่ว่าอัตราค่าแรงงานจะเป็นเท่าไรก็ตาม ด้วยเหตุนี้จุดสมดุลของการเลือกระหว่างรายได้กับการพักผ่อนจะอยู่ตรงที่เส้น Indifference curve เส้นหนึ่งตัดกับระดับรายได้ OY_0 คือจุด E (และจุดนี้มีใช้จุด optimum) พฤติกรรมจะเปลี่ยนไปเป็นดังนี้

มีรายได้วันละ OY_0

หลังการทำงาน พักผ่อนน้อยลงเป็นวันละ OL_1 ชม.

ได้รับความพอใจลดลงเป็น U_{-1}

กรณีเช่นนี้ คาดว่าจะตรงกับข้อสรุปที่นักวิชาการในกลุ่มสตรีนิยมหลายท่านได้บรรยายไว้

3. ข้อมูลภาคสนามและผลการวิเคราะห์

3.1 กลุ่มตัวอย่าง การศึกษาครั้งนี้อาศัยข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์ผู้หญิงที่ประกอบอาชีพขายอาหาร จำนวน 300 คน โดยแบ่งออกเป็น 3 เขต คือ เขตเมือง เขตชานเมือง และเขตชนบท เขตละ 100 คน

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครอบคลุมธุรกิจขายอาหารขนาดย่อมที่เจ้าของกิจการเป็นผู้หญิง โดยให้หมายถึงการทำอาหารขายประเภท หาบเร่ แผงลอย เปิดร้านอาหารของตนเอง และทำขายส่งให้แก่เจ้าประจำ สถานที่ขายได้แก่ตลาด ริมถนน ในสถานที่ราชการ เช่นโรงเรียน การเก็บรวบรวมข้อมูลกระทำขึ้นในระหว่างเดือนธันวาคม 2543 ถึงเดือนมีนาคม 2544

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลสามารถนำเสนอ
ดังต่อไปนี้

3.2 การตัดสินใจทำงานนอกบ้าน และเลือกอาชีพทำอาหาร

ในการตัดสินใจออกมาประกอบอาชีพนอกบ้านนั้น เกือบทุกคนต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยทั้งทางด้านชักจูงและผลักดัน และมีอยู่หลายประการ ผลของการตัดสินใจจะเป็นผลสุทธิของอิทธิพลของทั้ง 2 ด้านที่มีต่อบุคคลคนนั้น ผลที่ได้จากการสัมภาษณ์บุคคลในกลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในเขตเมือง ชานเมือง และชนบท ปรากฏว่าในเขตเมือง และชานเมือง จำนวนผู้ที่ตอบว่าตัดสินใจด้วยเหตุผลทางด้านปัจจัยชักจูงมีสัดส่วนสูงกว่าจำนวนผู้ที่ตอบว่าตัดสินใจด้วยเหตุผลทางด้านปัจจัยผลักดัน คือร้อยละ 25.78 กับ 20.47 สำหรับเขตเมือง และร้อยละ 27.64

กับ 26.17 สำหรับ เขตชานเมือง ส่วนในเขตชนบท จำนวนผู้ที่ตอบว่าตัดสินใจด้วยเหตุผลทางด้านปัจจัยผลักดันมีสัดส่วนสูงกว่าผู้ที่ตอบว่าตัดสินใจด้วยเหตุผลทางด้านปัจจัยชักจูง คือร้อยละ 31.32 กับร้อยละ 28.42 และเป็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับสัดส่วนของจำนวนผู้ที่ตอบว่าตัดสินใจด้วยเหตุผลทางด้านปัจจัยชักจูงนั้น มีค่าลดลงเมื่อเราเคลื่อนที่

จากเขตเมืองไปสู่ชานเมือง และชนบท แต่สัดส่วนของผู้ที่ตอบว่าตัดสินใจด้วยเหตุผลทางด้านปัจจัยผลักดันมีตัวเลขสูงขึ้น เมื่อเราเคลื่อนที่จากเขตเมืองไปสู่เขตชนบท (ตารางที่ 1) ปรากฏการณ์เช่นนี้บ่งชี้ว่าระดับความเจริญเป็นตัวเมือง (urbanization) มีบทบาทอันสำคัญยิ่งในการสร้างปัจจัยประเภทชักจูงให้เกิดมีขึ้น

ตารางที่ 1

การตัดสินใจประกอบอาชีพ (ร้อยละของผู้ตอบคำถาม)

รายการ	เมือง	ชานเมือง	ชนบท
เหตุที่ทำอาชีพธุรกิจ			
<u>ปัจจัยผลักดัน</u>	20.47	26.17	31.32
รายได้ไม่เพียงพอ	65.00	71.76	82.81
ความรู้น้อยไม่มีทางเลือก	47.50	43.53	48.44
มีลูกหลายคน	10.00	16.47	40.00
มีญาติผู้ใหญ่ที่ต้องเลี้ยงดู	12.50	8.24	16.47
สามีมีรายได้น้อย	8.75	29.41	42.50
สามีดกงาน เสียชีวิต อายุมาก	6.25	5.88	4.69
ไม่มีที่ดินทำกิน	13.75	11.77	7.03
อื่นๆ (ตัวเองดกงาน)	0.00	22.35	8.59
<u>ปัจจัยชักจูง</u>	25.78	27.64	28.42
ต้องการมีรายได้เป็นของตนเอง	76.25	76.47	78.13
ต้องการมีอาชีพที่พอใจ	38.75	55.29	55.47
ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์	33.75	38.82	44.53
ฝึกฝนลูกให้ทำงาน	13.75	16.47	16.41
เป็นงานสืบทอดจากบรรพบุรุษ	17.50	9.41	6.25
เพื่อนบ้านชักชวน	8.75	3.53	6.25
มีโอกาสนพปะกับคนนอกบ้าน	15.00	17.65	12.50
อื่นๆ	2.50	3.53	7.81

ตารางที่ 1 (ต่อ)

รายการ	เมือง	ชานเมือง	ชนบท
เหตุที่เลือกอาชีพทำอาหารขาย			
เป็นงานเรียนรู้ได้ง่าย	41.25	61.18	69.53
เป็นงานที่ถนัดและชอบ	48.75	68.24	64.84
เป็นงานที่ทำหาความสามารถ	7.50	9.41	8.59
เป็นงานที่ลงทุนไม่มากและมีรายได้ทุกวัน	37.50	47.06	56.25
อาหารที่ทำขายใช้รับประทานได้เอง	37.50	41.18	48.44
เห็นคนอื่นทำแล้วมีรายได้ดีและสร้างฐานะได้	11.25	15.29	19.53
เพื่อนบ้าน สมาชิกกลุ่มชักชวน	3.75	3.53	8.59
เป็นงานที่สามารถทำอยู่กับบ้านได้และดูแล ครอบครัวไปด้วย	12.50	8.24	0.00
สมาชิกในครอบครัวชักชวนให้ทำ	0.00	8.24	0.00
บ้านอยู่ใกล้ตลาด	10.00	4.71	3.13

หมายเหตุ: ตอบได้มากกว่า 1 ทางเลือก

ในบรรดาปัจจัยชักจูงที่มีผู้ให้คำตอบมากที่สุดก็คือ ความต้องการมีรายได้เป็นของตนเอง และต้องการมีอาชีพที่พอใจ ส่วนปัจจัยทางด้านผลักดันที่มีผู้ให้คำตอบมากที่สุดก็คือการมีรายได้ไม่เพียงพอ และมีความรู้ไม่มีทางเลือกอย่างอื่น สำหรับปัจจัยผลักดันที่ร้ายแรงที่ใช้กับแบบจำลองในภาพที่เสนอไปแล้ว คือการสูญเสียแหล่งรายได้ที่เคยมีอยู่ก่อนนั้น มีผู้ให้คำตอบเพียงส่วนน้อย คือประมาณร้อยละ 6 เท่านั้น

สำหรับเหตุผลที่เลือกอาชีพทำอาหารที่มีผู้ตอบมากที่สุดก็คือ เป็นอาชีพที่เรียนรู้ได้ง่าย และเป็นงานที่ถนัดและชอบ

3.3 รายได้ การพักผ่อน และความพอใจจากการทำธุรกิจ ส่วนนี้จะเป็นการทดสอบว่าข้อมูลจริงจากการสำรวจภาคสนามจะสนับสนุนแบบจำลองทางทฤษฎีที่เสนอไปแล้วหรือไม่ และสนับสนุนกรณีไหนด้วยการสอบถามถึงการเปลี่ยน

แปลงของรายได้ การพักผ่อน และความพอใจจากการประกอบอาชีพ

เมื่อสอบถามถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับรายได้ การพักผ่อน และฐานะทางเศรษฐกิจ ภายหลังที่ออกมาประกอบอาชีพนอกบ้าน ผลปรากฏว่า ผู้ตอบคำถามในทุกเขตตอบว่ามีรายได้เพิ่มขึ้นกว่าเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตชานเมือง มีผู้ให้คำตอบเช่นนี้มีอยู่ถึงร้อยละ 91.77 การออมทรัพย์ ซึ่งเป็นผลจากการมีรายได้เพิ่มขึ้นก็ปรากฏว่าเพิ่มขึ้นด้วย ยกเว้นผู้ตอบในเขตชนบทที่มีจำนวนกว่าครึ่งหนึ่งที่ตอบว่าไม่สามารถออมทรัพย์ได้มากขึ้น ส่วนการพักผ่อนและการท่องเที่ยว ส่วนมากของผู้ตอบคำถามในทุกเขตตอบว่าไม่สามารถพักผ่อนได้มากกว่าเดิม สำหรับการสะสมของใช้ในบ้านและยานพาหนะ ก็ปรากฏว่าส่วนมากตอบว่าสามารถซื้อหามาใช้ได้มาก คำตอบเช่นนี้สนับสนุนข้อสรุปในแบบจำลองทางทฤษฎีที่เสนอไปแล้ว คือการประกอบอาชีพนอกบ้าน ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น แต่พักผ่อนได้น้อยลง

ตารางที่ 2

การเปลี่ยนแปลงของรายได้และการพักผ่อนภายหลังการประกอบอาชีพ

รายการ	เมือง	ชานเมือง	ชนบท
เปรียบเทียบความเป็นอยู่หลังจากที่ทำอาหารขาย			
(ก) รายได้			
สูงขึ้นกว่าเดิม	75.00	91.77	66.41
ไม่เพิ่มขึ้น	25.00	8.23	33.59
(ข) การออม			
ออมได้มากขึ้น	72.50	78.82	47.66
ไม่สามารถออมได้มากขึ้น	27.50	21.18	52.34
(ค) การพักผ่อนและท่องเที่ยว			
ได้พักผ่อนและท่องเที่ยวมากขึ้น	46.25	45.88	42.19
ไม่สามารถพักผ่อนและท่องเที่ยวมากขึ้น	53.75	54.12	57.81
(ง) มีเครื่องใช้ไฟฟ้าในบ้าน เช่น ตู้เย็น โทรทัศน์ ฯลฯ			
มีเพิ่มขึ้น	72.50	65.88	66.41
ไม่มีเพิ่มขึ้น	27.50	34.12	33.59
(จ) มีรถยนต์ รถจักรยานยนต์มากขึ้น			
มีเพิ่มขึ้น	75.00	65.88	70.3
ไม่มีเพิ่มขึ้น	25.00	34.12	29.69

3.4 ความพอใจจากการประกอบอาชีพ
ธุรกิจ ในส่วนนี้จะเป็นการสืบทราบต่อไปถึงอีก
 ประเด็นหนึ่งนอกเหนือจากรายได้ การพักผ่อน
 คือการมีรายได้เพิ่มเติมแต่พักผ่อนได้น้อยลงนั้น เป็น

ที่พอใจหรือไม่ คือการเข้ามาทำงานประกอบ
 ธุรกิจนอกบ้าน ทำให้ผู้ทำสามารถเลื่อนระดับ
 ความพอใจจากเส้น Indifference curve เส้นเดิม
 ไปสู่เส้นใหม่ที่สูงขึ้นหรือไม่

ตารางที่ 3
ความพอใจจากอาชีพทำอาหาร
(ร้อยละของผู้ตอบคำถาม)

รายการ	เมือง	ชานเมือง	ชนบท
<u>พอใจมาก</u>	56.25	64.71	48.44
มีรายได้สูงเพียงพอ	55.56	18.18	72.58
สามารถออมเงินได้	20.00	16.36	32.26
เป็นอาชีพเลี้ยงตัวเองได้	37.78	12.73	19.36
ยึดเป็นอาชีพสร้างฐานะได้	26.67	74.55	8.07
เป็นอาชีพที่อิสระ	33.33	0.00	20.97
ได้อยู่กับครอบครัว	26.67	9.09	14.52
เป็นงานสุจริต มีเกียรติ	33.33	18.18	16.13
<u>พอใจปานกลาง</u>	28.75	31.77	49.22
มีรายได้พอกินพอใช้	86.96	44.44	58.73
ได้อยู่กับครอบครัว	34.78	0.00	9.52
สามารถออมเงินได้	34.78	7.41	7.94
เป็นอาชีพอิสระ	30.43	7.41	4.76
เหนื่อย ไม่ได้พักผ่อน	47.83	0.00	7.94
การแข่งขันสูง	52.17	7.41	0.00
ไม่ต้องการทำอาชีพอื่น	0.00	3.70	14.29
<u>พอใจน้อย</u>	15.00	3.53	2.34
รายได้ไม่พอใช้	75.00	33.33	66.67
ไม่มีทางเลือกทำอาชีพอื่น	25.00	66.67	33.33

หมายเหตุ : ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

จากตารางที่ 3 ถ้าจะรวมตัวเลขร้อยละของผู้ที่ตอบว่าพอใจมากกับพอใจปานกลางเข้าด้วยกันแล้ว เรียกสั้นๆ ว่า "พอใจ" และเปลี่ยนชื่อ "พอใจน้อย" เป็น "ไม่พอใจ" เราจะได้ตารางสรุปที่ชัดเจนขึ้น ดังนี้

	<u>เขตเมือง</u>	<u>ชานเมือง</u>	<u>ชนบท</u>	<u>เฉลี่ย</u>
พอใจ	85.00	96.48	97.66	93.04
ไม่พอใจ	15.00	3.53	2.34	6.96

ด้วยตัวเลขเช่นนี้ เราจะเห็นว่า ผู้ที่พบกับความพอใจกับการออกมาทำธุรกิจทำอาหารขายนั้นมีสัดส่วนสูงกว่าผู้ที่พบกับความผิดหวังอย่างท่วมท้น คือร้อยละ 93.04 กับร้อยละ 6.96 เมื่อ

เปรียบเทียบกับระหว่างผู้ที่อยู่ในเขตต่างๆ ก็พบว่า ผู้ที่อยู่ในชนบทตอบว่าพอใจเป็นสัดส่วนสูงที่สุด

ถ้าจะสรุปให้เป็นระบบ คงจะเป็นดังนี้

ร้อยละ 93.04 พบว่า	มีรายได้มากขึ้น
	เหนื่อยมากขึ้น
	พอใจมากกว่าเดิม
ร้อยละ 6.96 พบว่า	มีรายได้เท่าเดิม
	เหนื่อยมากขึ้น
	พอใจน้อยลง

ในบริบทของแบบจำลองทางทฤษฎีที่นำเสนอไปแล้วนั้น เราสามารถกล่าวได้ว่า ร้อยละ 93.04 ของบุคคลในกลุ่มตัวอย่าง พบว่าการออกมาทำงานนอกบ้านด้วยการทำอาหารขาย ทำให้สามารถเลือกการแบ่งเวลาของตัวเองที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จนขึ้นไปอยู่บนเส้น Indifference curve ที่สูงกว่าเดิม และผู้ที่ตอบว่า "พอใจมาก" ก็แสดงว่าได้ขึ้นไปอยู่บนเส้น Indifference curve ที่สูงกว่าเดิมมาก ส่วนผู้ที่ตอบว่า "พอใจปานกลาง" ก็แสดงว่าได้ขึ้นไปอยู่บนเส้น Indifference curve ที่สูงกว่าเดิมเล็กน้อยทั้ง 2 กรณีนี้ตรงกับแบบจำลองในภาพที่เรียกว่า "กรณีที่ 1" และตัดสินใจด้วยปัจจัยทางด้านชักจูง

สำหรับผู้ที่ตอบว่าไม่พอใจ ("พอใจน้อย") ก็เป็นกรณีที่การออกมาทำงานนอกบ้านกระทำไปโดยปัจจัยทางด้านผลักดันด้วยความจำเป็นต่างๆ เมื่อทำไปแล้วทำให้ตกไปอยู่บนเส้น Indifference curve เส้นใหม่ที่ต่ำกว่าเดิม กรณีนี้ตรงกับภาพแสดง "กรณีที่ 2"

สรุป

ผลการวิเคราะห์ข้างชี้ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจและความเจริญเป็นตัวเมือง เป็นเงื่อนไขอันสำคัญของการสร้างโอกาสใหม่ให้ผู้หญิงในการประกอบอาชีพอิสระที่ช่วยเสริมรายได้ หรือเป็นรายได้หลักของครอบครัว คือเป็นต้นกำเนิดของปัจจัยชักจูงที่ทำให้ผู้หญิงเข้าสู่อาชีพนอกบ้าน ที่ช่วยให้มีรายได้สูงขึ้น และได้รับความพอใจในความเป็นอยู่ของตนเองมากขึ้น ดังนั้นถ้าเราต้องการเสริมสร้างสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้หญิงในชุมชน ข้อเสนอแนะทางนโยบายจะเป็นดังนี้

1. อำนวยให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้เกิดมีขึ้นในท้องถิ่นที่หมายความว่ามีโอกาสสำหรับการผลิตสินค้าและบริการต่างๆ เกิดขึ้นอย่างหลากหลาย มีการจ้างงานและการก่อตัวของรายได้เกิดขึ้นที่จะสร้างอุปสงค์สำหรับสินค้าและบริการที่ผู้หญิงมีความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบในการผลิต

2. การเปลี่ยนโครงสร้างของเศรษฐกิจและสังคมจากสภาพดั้งเดิม มาสู่โครงสร้างสมัยใหม่ (Modernization) มิได้เป็นปฏิปักษ์ต่อผู้หญิงดังที่นักวิชาการกลุ่มสตรีนิยมบางท่านกล่าวไว้ แต่ความเป็นจริงแล้ว การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้เป็นมิตรกับผู้หญิง (women friendly) เพราะช่วยสร้างโอกาสให้ผู้หญิงได้มีอาชีพและรายได้ที่เป็นอิสระและมีศักดิ์ศรี

3. ควรจัดให้มีโครงการเสริมสร้างความตระหนัก และความสามารถในการตอบสนองต่อโอกาสใหม่ของผู้หญิง เช่นโครงการเผยแพร่ข่าวสาร ความรู้ และโครงการฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการประกอบธุรกิจ (Entrepreneurship) ให้กับผู้หญิง อีกทั้งควรมีการให้ความรู้ด้านกฎหมาย ข้อบังคับของกระทรวงสาธารณสุขที่ว่าด้วยสุขอนามัยและสิ่งแวดล้อม

4. ควรจัดตั้งชมรมผู้ประกอบการธุรกิจขนาดย่อมของผู้หญิงและชมรมออมทรัพย์เพื่อเป็นศูนย์

กลางแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นและเป็นแหล่งสินเชื่อธุรกิจ

5. รัฐบาลควรส่งเสริมให้นวัตกรรมและการนำวิธีการและเครื่องจักร หรือเครื่องมือที่ทันสมัยเข้ามาใช้ในการผลิตเพื่อประหยัดแรงงานควบคุมคุณภาพ ความสะอาด และความปลอดภัยต่อผู้บริโภค ตลอดจนการใช้ภาชนะและวัสดุบรรจุอาหารที่ปลอดภัยและไม่เป็นภัยต่อสิ่งแวดล้อม

การที่ยังมีผู้ที่ประสบความสำเร็จอยู่บ้าง แม้จะมีส่วนน้อยนั้น ถ้ามีการจัดสร้างโครงการดังกล่าวแล้ว ก็น่าจะช่วยบุคคลกลุ่มนี้ได้มาก

ภาคผนวก

ตารางภาคผนวกที่ 1
ข้อมูลพื้นฐาน
(ร้อยละของผู้ตอบคำถาม)

รายการ	เมือง	ชานเมือง	ชนบท
อายุ			
20-29	11.25	11.76	8.60
30-39	36.25	29.41	28.13
40-49	32.50	40.00	42.97
50 และสูงกว่า	20.00	18.82	20.3
การศึกษา			
ไม่ได้รับการศึกษา	12.50	5.88	3.13
ประถมศึกษา	25.00	52.94	75.78
มัธยมศึกษาตอนต้น	18.75	11.76	12.50
มัธยมศึกษาตอนปลาย	15.00	7.06	3.91
ปวช.	12.50	3.53	2.34
ปวส.	8.75	7.06	0.78
ปริญญาตรี	7.50	1.76	1.56
อาชีพสามัญ			
เกษตรกร	2.50	15.29	27.34
ค้าขาย	45.00	30.59	28.91
ข้าราชการ รัฐวิสาหกิจ	20.00	16.47	6.25
ช่างฝีมือ	11.25	3.53	12.50
ลูกจ้างห้างร้าน บริษัท	8.75	12.94	8.59
อาชีพอิสระ ธุรกิจส่วนตัว	7.50	5.88	6.25
รับจ้างทั่วไป	0.00	4.70	8.59
ไม่มีอาชีพ	5.00	10.59	1.56
จำนวนบุตรในความอุปการะ			
ไม่มีบุตร	3.75	11.76	5.46
1 คน	28.75	25.88	32.81
2 คน	51.25	52.94	50.78
3 คน หรือมากกว่า	16.25	9.41	10.93
จำนวนญาติที่อยู่ในครอบครัว			
ไม่มีญาติ	70.00	89.41	80.46
1 คน	12.50	1.18	10.93
2 คน	8.75	4.71	6.25
3 คน หรือมากกว่า	8.75	4.71	2.35

ตารางภาคผนวกที่ 2
อาชีพทำอาหารขายและอาชีพอื่นของตนเอง
(ร้อยละของผู้ตอบคำถาม)

รายการ	เมือง	ชานเมือง	ชนบท
ลักษณะอาชีพ			
- ขายอาหารอย่างเดียว	82.50	87.06	67.19
ขายหาบเร่	19.70	21.62	13.95
เปิดร้านขาย	75.76	86.49	63.28
ในหมู่บ้าน	18.00	18.75	58.02
ในตลาด	34.00	64.06	37.03
ในโรงเรียน	4.00	0.00	0.00
ในโรงพยาบาล	8.00	4.69	0.00
ในมหาวิทยาลัย	36.00	4.69	0.00
ในสถานที่ราชการ เช่น ที่ว่าการอำเภอ	0.00	0.00	4.94
ส่งเจ้าประจำ	4.55	9.46	29.07
- ทำอาชีพอื่นด้วย	17.50	12.94	32.81
ทำการเกษตร	14.28	100.00	66.67
ตัดเย็บเสื้อผ้า	14.28	0.00	9.52
รับราชการ	28.57	0.00	0.00
อื่นๆ	42.86	0.00	23.81
ทำอาหารขายเป็นอาชีพหลัก หรืออาชีพเสริม			
อาชีพหลัก	81.25	71.77	60.94
อาชีพเสริม	18.75	28.23	39.06
ประเภทอาหารที่ทำขาย			
ขนม ของว่าง เครื่องดื่ม	41.25	30.59	41.41
อาหารมื้อหลัก	58.75	69.41	58.59
เป็นของดั้งเดิม	90.00	89.41	95.31
เป็นของใหม่	10.00	10.59	4.69
สถานที่ทำอาหาร			
ทำในบ้าน	55.00	81.18	90.63
ทำที่ร้านขาย	45.00	18.82	9.37

ตารางภาคผนวกที่ 3
ความชำนาญและการเรียนรู้
(ร้อยละของผู้ตอบคำถาม)

รายการ	เมือง	ชานเมือง	ชนบท
แหล่งการเรียนรู้และฝึกงาน			
พ่อ แม่ ญาติ และสามี	53.75	51.77	64.84
นายจ้างเดิม	11.25	2.35	6.25
เพื่อน แม่ค้าคนอื่น	5.00	8.24	8.59
หัวหน้ากลุ่ม	0.00	1.18	6.25
เจ้าหน้าที่ของรัฐบาล	0.00	2.35	12.50
เรียนด้วยตนเอง	33.75	58.82	52.34
องค์การศาสนา	6.25	0.00	0.00
ช่วงเวลาของการหัดทำอาหาร			
หัดทำก่อนมีครอบครัว	56.25	50.59	42.19
หัดทำหลังมีครอบครัว	43.75	49.41	57.81
ท่านจะฝึกสอนลูกหลานให้ทำอาหาร			
- จะสอนให้	67.50	64.71	62.50
เพราะอยากให้สืบทอด	8.75	2.35	6.25
ต้องการให้ทำอาหารเป็น	5.00	11.77	4.69
สามารถยึดเป็นอาชีพได้	18.75	3.53	24.22
เป็นอาชีพที่มีรายได้ดี	30.00	47.06	25.78
- ไม่สอนให้	32.50	35.29	37.50
ต้องการให้ลูกมีงานอื่นที่ดีกว่านี้	20.00	25.88	17.19
ลูกๆ มีอาชีพอื่นแล้ว	0.00	0.00	6.25
ลูกหลานไม่สนใจที่จะทำ	0.00	2.35	9.38
อยากให้ลูกเรียนสูงๆ	12.50	25.88	4.69
เป็นอาชีพที่เหนื่อย ไม่สนับสนุนให้ทำ	0.00	7.09	0.00

ตารางภาคผนวกที่ 4
ปัญหาในการทำธุรกิจ
(ร้อยละของผู้ตอบคำถาม)

รายการ	เมือง	ชานเมือง	ชนบท
ความเสี่ยงของธุรกิจขายอาหาร			
(ก) ปัญหาเกี่ยวกับเงินทุน			
ทุนไม่พอ	25.00	10.59	25.00
หมุนเงินไม่ทัน	26.25	24.71	28.91
ไม่มีแหล่งเงินทุน	7.50	9.41	3.91
ไม่มีปัญหา	41.25	55.29	42.19
(ข) ปัญหาเกี่ยวกับแรงงาน			
ไม่มีคนช่วยทำอาหาร	45.00	20.00	28.91
มีลูกช่วย แต่ช่วยได้บางเวลา	21.25	14.12	15.63
ค่าจ้างแพง	13.75	4.71	7.03
ลูกจ้างไม่มีคุณภาพ	21.25	11.77	6.25
ไม่มีปัญหา	22.50	60.00	45.31
(ค) ปัญหาเกี่ยวกับตลาด			
ไม่มีตลาดที่แน่นอน	17.50	12.94	29.69
ไม่ทราบแหล่งขาย	3.75	7.06	14.06
มีการแข่งขันสูง	28.75	2.94	21.88
ตลาดอยู่ไกล นอกชุมชน	1.25	5.88	9.38
การเดินทางไปขายเสียค่าใช้จ่ายสูง	13.75	4.71	7.03
ไม่มีปัญหา	33.75	45.88	29.69
(ง) ความมั่นใจในอาหารที่ขาย			
ไม่แน่ใจว่ารสชาติจะถูกใจผู้ซื้อ	53.75	29.41	41.41
ไม่ทราบว่าจะพลิกแพลงอาหารอย่างไร	6.25	15.29	10.94
บางครั้งขายไม่หมดต้องทิ้ง	11.25	17.65	10.16
ไม่มีปัญหา	36.25	44.71	53.91
(จ) ความยินยอมของสมาชิกครอบครัว			
สามีไม่ใคร่เต็มใจให้ทำ	2.50	0.00	0.78
ลูกไม่เต็มใจให้ทำ	5.00	0.00	0.00
ไม่มีปัญหา	92.50	100.00	99.22

บรรณานุกรม

- กัลยาณี คุณมี. "เศรษฐศาสตร์ว่าด้วยการทำงานของหญิงไทย." วารสารเศรษฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 6, 1 (มกราคม 1994): 34-68.
- ถาวร ศรีสุขะโต และธนะเวช ศรีสุขะโต. เคล็ดลับการทำธุรกิจ SMEs. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์, 2543.
- นภัส กอร์ดอน. ผู้หญิงในชุมชนแออัด: ชีวิตและการดำรงชีวิต: เอกสารประกอบการประชุมปฏิบัติการ แรงงานสตรีในภาคเศรษฐกิจนอกระบบ : งานศึกษาวิจัยในประเทศไทย. สถาบันวิจัยบทบาทหญิงชายและการพัฒนา, 2534.
- บริษัท อิงคะ จำกัด. ผู้หญิงกับธุรกิจขนาดย่อมในภาคเหนือของประเทศไทย. เชียงใหม่: ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคเหนือ เขต 1 เชียงใหม่, 2542.
- เบ็ญญา จิรภัทรพิมล. การทำงานของผู้หญิงในตลาดแรงงานนอกระบบในเมืองเชียงใหม่. ม.ป.ท: Thai Studies Project, York University and Women in Development Consortium in Thailand, 2534.
- มิ่งสรรพ ขาวสอาด. สตรีในสามทศวรรษของเศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. 2543.
- วรรณ เต็มสิริพจน์. ปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกประกอบธุรกิจส่วนตัวของผู้ประกอบการสตรีในธุรกิจขนาดเล็ก: กรณีศึกษากรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.
- Benjamin, Dwayne and Brandt, Lore. "Market, Discriminations and Economic Contribution of Women in China." **Economic Development and Cultural Change.** 44, 1 (October 1996).
- Daniels, Lisa and Meade, Donald C. "The Contribution of Small Enterprise to Household and National Income in Kenya." **Economic Development and Cultural Change.** 47, 1 (October 1998)
- Darunee Tantiwiramanond and Shashi Ranjan Pandey. **New Opportunities or New Inequalities : Development Issues and Women's Lives in Thailand, Women, Gender Relation and Development in Thai Society.** Vol. 1. Edited by Virada Somsawasdi & Sally Theobald. Chiang Mai: Women's Studies Center, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University, 1997. pp. 99-114.
- Johnson, Marshall; Perish, William L. and Lin, Elizabeth. "Chinese Women, Rural Society and External Market." **Economic Development and Cultural Change.** 35, 2 (January 1987).
- Khandker, Shahidur R., "Determinants of Women's Time Allocation in Rural Bangladesh." **Economic Development and Cultural Change.** 37, 1 (October 1998).

Malathy, R. "Education and Women's Time Allocation to Non Market Work in an Urban Setting in India." **Economic Development and Cultural Change.** 42, 4 (July 1994).

Strassmann, Paul W., "Home-based Enterprises in Cities of Developing Countries." **Economic Development and Cultural Change.** 36,1 (October 1987).